

М.О. Соловей

Донецький національний університет, Україна

ДОКУМЕНТИ ОСОБИСТОГО ПОХОДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛА З ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ ВИХОВАНЦІВ ДИТЯЧИХ БУДИНКІВ ДОНБАСУ (1945 – 1965 рр.)

У даній статті розглядається таке маловивчене джерело з історії повсякденності, як документи особистого походження. Авторка детально аналізує спогади вихованців дитячих будинків Донбасу (1945 – 1965 рр.), які стосуються умов побуту, харчування, дозвілля, міжособистісного спілкування тощо та співвідносить їх з відповідними документами офіційного походження. У статті зроблено спробу доповнити та емоційно забарвити історичну картину існування вихованців дитячих будинків за допомогою усних історій сучасників.

В історичній науці традиційно вивчалися глобальні події, процеси, при цьому щоденне життя пересічної людини залишалося поза сферою інтересів дослідників. Повсякденність як цікаве і зовсім не задіяне в історичних дослідженнях джерело привернула увагу вітчизняних вчених зовсім недавно. Українські історики О.В. Стяжкіна, М.С. Герасимова, В.М. Даниленко приступили до аналізу комплексу проблем повсякденного життя лише в останні роки [1-4]. Однак ніхто з них, так само як і їхні російські колеги (Н.Б. Лебіна, О.Ю. Зубкова, С.В. Журавльов, А.К. Соколов та інші), [5-7] не розглядали серед радянських людей післявоєнного періоду таку соціальну групу, як вихованці дитячих будинків, повсякденне життя яких мало виражену специфіку. Тому буденні прояви життя сиріт у матеріально-просторовій сфері та соціально-культурному просторі залишаються зовсім не вивченими.

Заповнити цю прогалину здатні власні спогади людей – сучасників певних історичних подій. Саме вони – прості люди епохи, що минула – можуть багато чого розповісти про неї. Усні історії очевидців, незважаючи на їхню очевидну суб'єктивність, складають безсумнівний інтерес для дослідника. Для дослідження повсякденності такого роду джерело просто незамінне – воно повідомляє ті деталі, подробиці і нюанси, яких не знайти в постановках, наказах, офіційних звітах і доповідних записках.

Метою даної статті є спроба з'ясувати, як самі вихованці дитбудинків оцінювали своє повсякденне життя, а також порівняти їхнє суб'єктивне сприйняття та об'єктивні показники рівня життя. Її досягнення потребує розв'язання наступних завдань: виявити рівень матеріального забезпечення вихованців; проаналізувати психологічний клімат у дитячих колективах; простежити, наскільки повсякденне життя дітей відповідало їх сподіванням.

Керуючись рекомендаціями О.В. Стяжкіної щодо методики роботи з матеріалами «усної історії» [8], автор цієї статті зробив нарративні інтерв'ю з колишніми вихованцями дитячих будинків Донецької області та їхніми однокласниками з числа «домашняків» – так сироти називали дітей, що проживали зі своїми рідними. У їх «усних історіях» збережені мовні особливості оповідачів, включно зі стилістичними та лексичними помилками, а також суржик. Для збереження специфіки висловлювань респондентів цитати надаються мовою оригіналу.

Серед наших респондентів опинилася людина, яку без перебільшення можна назвати одним з найбільш відомих вихованців дитячих будинків Донбасу: український дисидент, син командувача Української повстанської армії Юрій Романович Шухевич. З 1945 по

1947 рік він пройшов через три дитбудинки Сталінської області. Особлива цінність його спогадів про дитбудинківське дитинство полягає в тому, що він характеризує цей період свого життя не з погляду дитини, що виросла за радянської влади. Ставши у віці 12 років вихованцем радянського дитячого будинку, Ю. Шухевич фактично опинився у ворожій для його сім'ї системі ідеологічних координат.

Наративні інтерв'ю інших респондентів дозволяють охарактеризувати такі аспекти повсякденного життя вихованців дитбудинку, як житлові та побутові умови, харчування, забезпечення предметами першої необхідності, організація дозвілля, стосунки між собою і з педагогами, а також показати суб'єктивне ставлення дітей до об'єктивних труднощів післявоєнного життя. Щоб оцінити рівень об'єктивності респондентів, були також використані матеріали діловодства дитячих будинків, які зберігаються у фондах Донецького та Луганського обласних державних архівів.

У перший післявоєнний рік у Донбасі діяло вже 79 дитячих будинків (27 – у Ворошиловградській і 52 – у Донецькій області), у яких нараховувалося майже 8 тисяч вихованців (піраховано автором за [9-11]). Вихованці дитбудинку, як і все населення країни, переживали чимало житлових і побутових труднощів. Нерідко вони проживали в аварійних, сирих, погано опалюваних приміщеннях. При цьому в більшості сирітських установ була велика скупченість. Так, приміром, Ворошиловградський облвиконком у березні 1946 року констатував: «окремі дитбудинки перебувають у тяжкому стані... своєчасно не були забезпечені паливом на зиму, були перебої з опаленням приміщень... Діти сплять по 2 – 3 на одному ліжку, частина дітей розміщена в коридорі». Про переповненість сиротинців, скупченість в них свідчать і річні звіти дитбудинків [12].

Однак матеріали усної історії свідчать, що самі вихованці дитячих будинків зовсім не вважали свої побутові умови поганими. Зараз, згадуючи життя в дитячому будинку, вони оцінюють побутову невпорядкованість як щось звичайне. Н.М. Мезенцева так розповідає про свою появу в Павлівському дитячому будинку у 1946 році: «Кроватей не было, как привезли детскую группу и говорят: “Вас и положите где?”. А Раиса кричит: “Давайте мне сюда!”. Так я познакомилась с Раисой Щербань. Мы спали на одной кровати и дружим до сих пор»¹.

Юрій Шухевич у роки свого перебування у дитбудинках Донеччини не помітив проблеми браку житлових приміщень, але згадує, що жив «трішки упроголодь». «Ліжок в нас вистачало, їжа, дійсно, була скромна, ми були трохи голодні. Але це ж діти. Діти ростуть, діти рухливі...», – розповів він авторці дисертації².

Інші вихованці дитбудинків також зазначають, що в ті роки ситими себе не відчували. Тому вони змушені були втамовувати голод чим прийдеться. Так, Р.Т. Щербань, що проживала тоді в Дружківському дитбудинку згадує: «Сусликов вылавливали, и хлопчики на костре жарили, и мы ели... Лазили людям в сад. Я нарвала прям ветками и прибегаю в спальню, девочки хватают кто шо». При цьому вона зазначає, що «выживать помогали американские посылки с продуктами». Однак у цілому, свідчить респондент, «питанием нас не баловали. Чтоб добавки попросить, борща или там чего другого – Боже упаси. Потому что пользовались всем завуч, воспитатели некоторые. А нам уже – что останется»³.

Факти зловживань, про які розповіла Р.Т. Щербань, підтверджуються й архівними документами. Так, наприклад, акти перевірки дитбудинків Сталінської області в 1946 – 1947 рр. містять неодноразові згадки про розбазарювання та розкрадання продуктів. На-

¹ Наративне інтерв'ю. Мезенцева Надія Миколаївна, 1939 р. народження, м. Мар'їнка, середня освіта, бесіда тривала 20 хвилин, запис зроблено автором 27.10.2007 р.

² Наративне інтерв'ю. Шухевич Юрій Романович, 1933 року народження, м. Київ, бесіда тривала 25 хвилин, запис зроблено автором 17.12.2007 р.

³ Наративне інтерв'ю. Щербань Раїса Тимофіївна, 1939 р. народження, м. Мар'їнка, середньоспеціальна освіта, бесіда тривала 45 хвилин, запис зроблено автором 29.10.2007 р.

приклад, у Мар'янівському дитбудинку співробітники постійно харчувалися із загальної кухні, при цьому з них за харчування стягували лише 1 карб. 90 коп. на день, замість призначених 4 карб. 50 коп. В Чистяківському дитячому будинку зловживали своїм становищем практично всі працівники. Директор Жура за 10 місяців незаконно списав як зіпсовані 10 т капусти, 4,5 т огірків, 3400 яєць і навіть поросся, вартістю 1500 карбованців. Завуч Казакова «влаштовувала вечірки, пиятики за рахунок продуктів дитбудинку, шахрайським шляхом виписувала продукти для власних потреб. Кухарі крали і продавали хліб; тому харчування було погане і діти схуднули». У Слов'янському дитбудинку в результаті масштабних розкрадань і поганого приготування їжі діти взагалі перебували на межі виснаження [13-14]. У Ворошиловградській області практично у всіх дитячих будинках персонал харчувався за рахунок продуктів, одержуваних на дітей. А в окремих – «незаконно влаштовували обіди з спиртними напоями, на які було витрачено 10 тис. карб. та 9 тис. карб. відповідно» [15].

Однак навіть більш ніж скромне харчування в дитячих будинках нерідко виявлялося кращим за те, що могли собі дозволити жителі довколишніх сіл. Жителька Мар'їнки Р.Т. Фесай, що проживала з матір'ю, згадувала, як у голод страждали «домашні» діти: «Взрастали как могли... Кого куда забрали, где хоть кусочек хлеба есть»¹. Тому багатьом «домашнякам» проживання в дитбудинку здавалося порядком.

У перші післявоєнні роки, коли промисловість тільки почала переходити з випуску військової продукції на виробництво товарів народного споживання, забезпечення сирітських закладів «мануфактурою» можна назвати неповним і нерегулярним – про це свідчать стенограми нарад працівників дитбудинків, звіти обласних і районних відділів народної освіти, акти перевірки дитячих будинків. Так, на недостачу одягу і взуття для вихованців скаржилися директори дитячих будинків Ворошиловградської області на нараді 28 серпня 1947 р. Сталінський облВНО у квітні 1946 р. також констатував, що їм бракує 2500 ковдр, 10 000 простирадл, наволочок і рушників; 3500 пар взуття. На початок вересня 1946 року 50 % вихованців дитячих будинків не мали зовсім взуття. Проблемою розподілу взуття змушені були займатися навіть виконкоми місцевих Рад. Наприклад, виконком Слов'янської міськради Донецької області на засіданні 5 червня 1946 р. ухвалив усі 100 пар дитячого взуття, виготовленого міськпромкомбінатом, передати у дитбудинки [16-18].

Однак варто мати на увазі, що гостру нестачу товарів народного споживання в ті роки відчувало все населення країни. Тому ті обсяги постачання промтоварами, що працівники дитбудинків називають недостатніми, насправді найчастіше перевищували рівень забезпеченості дітей, що виховувалися у сім'ях. Про це свідчать джерела усної історії.

Ю. Шухевич вважає, що одяг вихованців дитячих будинків виглядав цілком пристойно: «Усі одівалися однаково: у дівчат однакові сукні, у хлопців – однакові штани і куртки». Такий одяг для більшості «домашняків» був незбутньою мрією. У 1946 – 1947 р. вихованці дитбудинків Донбасу мали в середньому по 2 – 3 зміни верхнього одягу і по 3 – 4 зміни нижньої білизни. Правда, у документах неодноразово згадується, що одяг цей низької якості, до того ж розподіляється по дитбудинках без врахування розмірів дітей [19-20]. Однак діти, що проживали в сім'ях, нерідко не мали і цього, вони змушені були ходити в обносках старших. Наприклад, В.Ф. Іващенко (Бойченко), що навчалася в одній школі з вихованцями дитячого будинку, розповідає: «Завидовали ли мы детдомовским? Конечно, завидовали. У мене ни в чем было ходити. Они (воспитанницы детдома. – М.С.) придутъ обе в одинаковых платьечках, таки хорошие! А я в девятый

¹ Наративне інтерв'ю. Фесай Раїса Тимофіївна, 1939 р. народження, середньотехнічна освіта, бесіда тривала 20 хвилин, запис зроблено автором 03.11.2007.

клас ходила в братовом пальте и сапогах на босу ногу. Зимой! Приду додому, кажу: “У девчат такие плаття хорошие, цветочками, а в мене немає!”. Им все государство давало, а нам ни. Шо мама достане, то нам и дасть»¹.

Обстановка в дитячих колективах, незважаючи на напівголодне існування і недотачу елементарних речей, була доброзичлива. Усі респонденти згадують про те, що жили вони дуже дружно. Навіть син командира УПА Юрій Шухевич зазначає: «Як мені там жилося? Та звичайно. У мене залишилися приємні спогади про Донбас. Люди, хлопчики, з якими я учився, у дитячому будинку або в школі... я з ними дружив» [21]. Ніякого упередженого ставлення до себе він не відчував – ні з боку дітей, ні з боку вихователів. Більш того, до свого першого дитячого будинку він потрапив інкогніто. «У дитячому будинку з певних міркувань, з огляду на постать батька, мене записали не Шухевичем, а Березинським – це дівоче прізвище моєї мами», – розповів він [22].

Вихованці дитбудинку розповідають, що навіть у перші післявоєнні роки в них було культурно організоване дозвілля. Р.Т. Щербань згадує: «У нас руководитель был музыкальный, он учил ребят постарше играть на духовых оркестрах. На трубе, на тромбоне, на ударных. Каждую среду и субботу мы играли, танцевали. Мы танцуем у себя во дворе, а соседские ребята через забор смотрят. Им же тоже хочется, а нельзя ж».

Улітку вихованців дитячих будинків обов’язково оздоровлювали: або переводили на посилене харчування і канікулярний режим у дитбудинку, або вивозили на природу – у піонерські табори і на дачі. Як згадують вихованки Павлівського і Дружківського дитячих будинків, у другій половині 40-х – першій половині 50-х років «нас кожне літо вивозили або в Шайтанський ліс, або у Великоанадольський ліс. Туди привозили намети, кухарів – усе було»². Деякі дитбудинки користувалися базами відпочинку і піонерськими таборами своїх шефів, інші – намагалися побудувати свої. От як пише про плани створити власну оздоровчу базу директор Єнакіївського дитячого будинку № 2: «Земельна ділянка, затверджена міськвиконкомом, відповідає і для оздоровчих заходів – розташована біля посадки і знаходиться поблизу ставка. Дитячий будинок має намір у період оздоровчої кампанії розташувати там дітей» [23]. Усі респонденти усних історій зазначають, що сприймали літній виїзд на відпочинок як радісну і захоплюючу пригоду, що прикрашала досить одноманітні будні.

У 50-і роки повсякденне життя вихованців дитячих будинків стало більш налагодженим й організованим. Вони самі у своїх спогадах оцінюють його як гарне, благополучне і досить забезпечене: «Как жили? Много помогали в саду, в колхозе. Жили мы дружно. Была хорошая самодеятельность, спортивные секции, свой духовой оркестр. Когда в нашем детдоме начинала играть музыка, все жители Павловки подходили к забору и слушали, смотрели, как мы танцуем. ... Питание тоже было неплохое, особенно, когда нам разрешили держать свое хозяйство». У підсобному господарстві трудилися усі вихованці, однак вони згадують, що це їх анітрошки не обтяжувало. Тим більше, що вони відразу помітили відчутне поліпшення свого побуту: «Ну, по-настоящему там работали те, кто постарше, а мы просто помогали: картошку собирали, траву из колосьев вырывали, солону таскали. Да мы к такому труду были привыкшие. Даже интересно было на коров посмотреть, на лошадей... Когда у нас хозяйство появилось, мы хоть зажили по-хорошему. Купили нам ватные матрасы, пуховые подушки, покрывала китайские, коврики к кроватям. А до этого ничего такого не было!»³. Так що вихованці були задоволені своїми умовами проживання.

¹ Наративне інтерв’ю. Іваненко (Бойченко) Віра Федорівна, 1938 р. народження, м. Мар’їнка, освіта середня, бесіда тривала 30 хвилин, запис зроблено автором 10.11.2007 р.

² Наративне інтерв’ю. Мартиненко Тамара Миколаївна, 1949 р. народження, м. Мар’їнка, середньо-спеціальна освіта, бесіда тривала 35 хвилин, запис зроблено автором 29.10.2007 р.

³ Наративне інтерв’ю. Чаус (Єременко) Валентина Михайлівна, 1949 р. народження, с. Новомихайлівка, середньоспеціальна освіта, бесіда тривала 20 хвилин, запис зроблено автором 29.10.2007 р.

Не у всіх сім'ях тих років був такий рівень життя, який забезпечували дитячі будинки. Так, малокваліфіковані працівники Сталінської області в середньому за перший квартал 1952 р. одержали 1346 карб. (близько 448 карб. на місяць). При цьому в магазинах держторгівлі на основні продукти харчування були встановлені наступні ціни (за кг): борошно – 5 карб. 13 коп., рис – 9 карб. 81 коп., масло вершкове – 34 карб. 57 коп., олія соняшникова – 24 карб. 32 коп., свинина – 24 карб. 21 коп, сало – 32 карб. 35 коп., ковбаса – 20 карб., оселедець – 12 карб. 28 коп., цукерки – 17 карб. 51 коп. Однак багато продуктів у держторгівлі були в дефіциті, тому доводилося купувати їх на ринку, де ціни в середньому були ще на 10 % вищими. Зрозуміло, що багато сімей не могли собі дозволити повноцінне харчування.

У той же час у дитячих будинках Сталінської області щоденні норми витрат на харчування однієї дитини в 1951 році складали 9 карб. 98 коп. [24-25]. На місяць це виливалося в суму близько 300 карбованців. Такі витрати для деяких батьків були абсолютно нереальні. Тому в архівних фондах цього періоду зустрічаються листи самотніх матерів, адресовані в облВНО або в облвиконком, із проханням прийняти їхніх дітей у дитбудинки хоча б тимчасово, оскільки вони сильно бідують. Так, робітниця Слов'янського содового заводу В.М. Коваленко, що одержувала зарплату 430 – 445 карбованців на місяць, у 1952 р. написала заступникові голови Сталінського облвиконкому, що не може на ці гроші прогодувати своїх двох дітей (6 і 2,5 років). «Прошу вас, дайте мне путевку в детский дом для ребенка, не намного, на один год, пока я смогу как-нибудь выкарабкаться из этой нищеты. Иначе не знаю, что мне с ними делать, совесть не позволяет ходить просить кусок хлеба, а они просят кушать. Умоляю вас, помогите. Я буду частенько навещать, а потом немного отяжлюсь и заберу» [26].

Практично всі дитячі будинки мали шефів – промислові підприємства, радгоспи і колгоспи. Вони допомагали дитячим будинкам з ремонтом, благоустроєм, придбанням меблів, організацією свят. Тому кожен приїзд шефів ставав подією для вихованців. Діти, позбавлені батьківської турботи, із вдячністю приймали увагу й турботу працівників організації-шефа, чекали їхньої появи. Самі вони теж із задоволенням їздили в гості до шефів. Судячи з розповідей колишніх вихованців дитбудинків, це були цілком дружні, щирі стосунки. Тамара Миколаївна Мартиненко згадує: «У нас дни рождения отмечали вместе – раз осенью у всех осенних, зимой у всех зимних. Елка была, столы накрытые. К нам приезжали шефы, привозили подарки: кому гитару, кому куклу, кому мягкую игрушку. И мы помогаем ездили, никогда не отказывались».

Очевидно, шефи виконували свої обов'язки зовсім не формально, якщо через піввіку сироти так тепло, у деталях розповідають про зустрічі з ними, пам'ятають усі привезені подарунки. Валентина Михайлівна Чаус (Єременко), що виросла в Павлівському дитячому будинку, розповіла зворушливу історію: «Председатель колхоза приехал однажды, и не знал, что в этот день у хлопчика одного, Жени Михайлова, день рождения. Он тогда знял часы с руки и ему отдал. Там кожное дите было за кем-то закреплено».

Вихованці дитбудинків узагалі дуже чуйно ставилися до емоційних проявів дорослих. Нехитрі та щирі, вони швидко прив'язувалися до людей, намагалися, як могли, виразити свої симпатії. Найдоступнішою для дітей формою подяки була безкорислива добровільна допомога улюбленому вихователю. Вони робили її легко і радісно. От як згадує про це Т.Н. Мартиненко: «Дали нам воспитательницу – Марию Ивановну Тимошенко – молоденькую, ее все сразу полюбили. Мы ей картошку в степи копали. Она картошки в мундирах делает, сало, коржи – “Ребята, идите кушать”. Мы прибежали, поели и снова пошли копать. Няня попросила – мы помогли, воспитатель попросила – помогли. ...А еще мы ловили сусликов, и шкурки сдавали. Ну не мы, а воспитатели. Кто больше сдал – тому премия».

Такого роду інформація – про сприйняття сиротами міжособистісних стосунків, про оцінку ними психологічного клімату в дитячих будинках – практично не знайшла відображення в офіційних джерелах. Звіти і довідки облВНО, накази міністерства, акти перевірки дитячих будинків фіксують тільки факти, та й то винятково в інтерпретації педагогів і перевіряючих. Відомості про те, як усе, що відбувається, бачили вихованці, можна почерпнути тільки з джерел особистого походження.

Набільш неприємним спогадом для вихованців дитячого будинку є їхній переїзд до інтернату. Шкільна реформа, що почалася в 1959 році, передбачала швидке розширення мережі шкіл-інтернатів. У них повинні були проживати й учитися не тільки сироти, але й діти зі звичайних повних сімей, оскільки, на думку М.С. Хрущова, саме в колективі можна було виховати справжніх будівників комунізму. В умовах такого нового підходу шкільні дитячі будинки ставали просто непотрібними. Передбачалося зберегти лише дошкільні, санаторні і змішані дитячі будинки для обдарованих дітей. У Сталінській області в інтернати планувалося перевести протягом 1959 року 21 тисячу осіб, а до 1965 року – 85 тисяч дітей. У Ворошиловградській області планом на 1959 р. було передбачено будівництво 24 шкіл-інтернатів на 7,6 тисяч учнів [27-29].

Спочатку головним «джерелом» поповнення інтернатів повинні були стати дитячі будинки. Респонденти, дитячий будинок яких розформували у 1961 р., згадують, що їхнє звичне життя, у якому всі були рівні і горою стояли один за одного, круто змінилося. Вони дотепер не можуть спокійно розповісти про це: «Нас когда привезли в интернат, мы поняли, что в детском доме было лучше, рай». Зміни у своєму житті діти відчували відразу. Інтернат виявився не готовим на початок навчального року, тому до жовтня занять не було: адміністрація набирала контингент, а діти «благоустроювали територію – таскали камні, сажали дерева, дорожки асфальтували».

Однак не важка праця замість уроків стала неприємним сюрпризом для вихованців дитбудинку – до роботи вони були звичні і зовсім не боялися її. Їх шокувало несподіване усвідомлення того, що вони в інтернаті – «діти другого сорту». Ідея зібрати під одним дахом дітей з повних сімей та сиріт і вилилася в спроби дискримінації останніх. В.М. Чаус пояснює: «В детдоме было лучше, бо мы были все одинаковые. А в интернате “домашняки”, як ми их називали, нас дуже обижали, нас ни за що не считали. До них родители приезжали, они на каникулы домой ехали, а мы при интернате оставались. Очень тяжело. Я была старостой класса, велела одной дивчине помыть парту, а она мне: “А хто ты така? Ты должна мне прислуживать!” А в детдоме мы все были один за одного». Так прості люди, що стали мимовільними учасниками педагогічного експерименту, винесли йому свій вирок. Своїми нехитрими усними історіями вони показали, що перетворення дитбудинків у школи-інтернати зруйнувало колись єдиний дитячий колектив, призвело до виникнення напруженості між різними групами вихованців і соціальної заздрості.

Таким чином, вивчення повсякденності вихованців дитячих будинків на основі джерел особистого походження дозволяє зробити висновок про те, що самі сироти були задоволені своїм життям і навіть у голодні 1946 – 1947 роки оцінювали умови свого існування як нормальні. Хоча об'єктивно, на основі архівних матеріалів, можна говорити про скупченість у дитбудинках, недостатнє їх постачання, одноманітне і малокалорійне харчування вихованців. Однак суб'єктивне сприйняття дітей було іншим. На тлі загальних недоліків убогого післявоєнного побуту їхнє становище виявлялося не найгіршим. Нерідко за рівнем споживання продуктів харчування і забезпеченістю «мануфактурою» вони навіть перевершували деяких «домашняків», особливо з неповних та багатодітних сімей. У 50-і роки матеріально-побутові умови в дитячих будинках значно покращилися. Цьому сприяв не тільки ріст державного фінансування, але й розвиток підсобних господарств, а також активна шефська допомога. Був організований також відпочинок і дозвілля вихованців. У дитячих колективах, що були відносно невеликими, досить устояними та однорідними, формувався особливий мікроклімат взаємодопомоги і співробітництва. Однак це благополучне повсякденне життя було зруйноване на початку 60-х років перетворенням дитбудинків в інтернати. Самі сироти сприйняли ці зміни винятково негативно.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стяжкіна О.В. Проблема релігійного та святкового у повсякденному житті жінок України у 50 – 90 рр. ХХ ст. / О.В. Стяжкіна // Наука. Релігія. Суспільство. – 2004. – № 1. – С. 87-95.
2. Даниленко В. Повсякденне життя українських селян у повоєнний період (1945 – 1953 рр.) // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. статей / В. Даниленко. – К., 2005. – Вип. 9. – С. 3-16.
3. Герасимова М.С. Повсякденне життя населення Донбасу в 1945 – 1953 рр.: автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / М.С. Герасимова. – Донецьк, 2007. – 20 с.
4. Герасимова М.С. Дозвілля у повсякденному житті населення Донбасу в 1945 – 1953 рр. // Нові сторінки історії Донбасу: зб. статей / М.С. Герасимова. – Донецьк, 2007. – Кн. 13/14. – С. 218-235.
5. Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии. 1920 – 1930 годы / Лебина Н.Б. – СПб., 1999. – 320 с.
6. Зубкова Е.Ю. Послевоенное советское общество: политика и повседневность / Зубкова Е.Ю. – М., 1999. – 229 с.
7. Журавлев С.В., Соколов А.К. Повседневная жизнь советских людей в 1920-е годы // Социальная история: ежегодник, 1997 / С.В. Журавлев, А.К. Соколов. – М., 1998. – С. 287-332.
8. Стяжкіна Е.В. Устна історія: джерело і метод вивчення ролі жінки в культурі повсякденності другої половини ХХ століття (на матеріалах Донбасу) // Нові сторінки історії Донбасу. Статті / Е.В. Стяжкіна. – Донецьк, 2000. – Книга 8. – С. 26-41.
9. Державний архів Донецької області (далі – ДАДО). – Ф.Р-4249. – Оп. 1 доп. – Спр. 98. – Арк. 3.
10. ДАДО. – Ф. 326. – Оп. 4. – Спр. 74. – Арк. 99.
11. Державний архів Луганської області (далі – ДАЛО). – Ф.Р-1067. – Оп. 4. – Спр. 52. – Арк. 31.
12. ДАЛО. – Ф.Р-1067. – Оп. 4. – Спр. 445. – Арк. 2; Спр. 61. – Арк. 2, 3, 6, 20; Спр. 77. – Арк. 1.
13. ДАДО. – Ф.Р-2852. – Оп. 1. – Спр. 369. – Арк. 4, 31, 33, 34, 36.
14. ДАДО. – Ф.Р-3307. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 13 звор.
15. ДАЛО. – Ф. Р-1067. – Оп. 4. – Спр. 445. – Арк. 5, 17, 18.
16. ДАЛО. – Ф.П-179. – Оп. 3. – Спр. 737. – Арк. 3-6.
17. ДАДО. – Ф. 326. – Оп. 4. – Спр. 513. – Арк. 15, 103.
18. ДАДО. – Ф.Р-3307. – Оп. 1. – Спр. 18. – Арк. 116.
19. ДАЛО. – Ф. Р-1067. – Оп. 4. – Спр. 445. – Арк. 2.
20. ДАДО. – Ф. 326. – Оп. 4. – Спр. 513. – Арк. 15.
21. Шухевич Ю.: Отец сказал, «Юра, мы боремся не для того, чтобы отомстить...». – Режим доступа: http://ostro.org/shownews_tema.php?id=1178
22. Козловський Б. «Найтязчі періоди свого життя сприймав з гумором. Тому не опинився в божевільні...» / Б. Козловський // Високий Замок. – 2008. – № 58 (29.03.08).
23. ДАДО. – Ф. 326. – Оп. 4. – Спр. 513. – Арк. 37.
24. ДАДО. – Ф.Р-4249. – Оп. 1 доп. – Спр. 246. – Арк. 26-43.
25. ДАДО. – Ф.Р-2852. – Оп. 1. – Спр. 387. – Арк. 82.
26. ДАДО. – Ф.Р-2853. – Оп. 1. – Спр. 400. – Арк. 29.
27. ДАДО. – Ф.Р-2852. – Оп. 1. – Спр. 483. – Арк. 92-93; Спр. 487. – Арк. 21-22.
28. ДАЛО. – Ф. 311. – Оп. 3. – Спр. 135. – Арк. 1.
29. ДАЛО. – Ф.П-179. – Оп. 5. – Спр. 758. – Арк. 37.

М.А. Соловей

Документи личного происхождения как источники по истории повседневности воспитанников детских домов Донбасса (1945 – 1965 гг.)

В данной статье рассматривается такой малоизученный источник по истории повседневности, как документы личного происхождения. Автор детально анализирует воспоминания воспитанников детских домов Донбасса (1945 – 1946 гг.), которые касаются бытовых условий, питания, досуга, межличностного общения и соотносит их с соответствующими документами официального происхождения. В статье сделана попытка дополнить и эмоционально окрасить историческую картину существования воспитанников детских домов с помощью устных историй современников.

М.О. Solovey

Documents of a Personal Origin as a Source on History of Daily Occurrence of Pupils of Children's Homes of Donbass (1945 – 1946 Years)

In the given article is observed such an insufficiently known source of the information about history of daily occurrence as documents of a personal origin. The author analyzes memories of pupils of children's homes of Donbass (1945 – 1946 years) in detail. These memories concern conditions of life, a feed, leisure, interpersonal relations. The author correlates these personal memories to corresponding documents of an official origin. In the article is made an attempt to add and to paint emotionally a historical picture of existence of pupils of children's homes with help of verbal histories of contemporaries.

Стаття надійшла до редакції 03.04.2009.